

ADDENDA III

CONVENI ESPECÍFIC DE COL·LABORACIÓ ENTRE L'AJUNTAMENT DE TARRAGONA, L'INSTITUT CATALÀ D'ARQUEOLOGIA CLÀSSICA I EL CAPÍTOL DE LA CATEDRAL / ARQUEBISBAT DE TARRAGONA, PER A LA REALITZACIÓ D'UNA SEGONA ACTUACIÓ ARQUEOLÒGICA A L'INTERIOR DE LA CATEDRAL DE TARRAGONA

Tarragona, 19 de maig de 2011

REUNITS

D'una banda, la Sra. Rosa Maria Rossell Rigau, tinent d'alcalde i consellera coordinadora de l'Àrea de Cultura, Patrimoni i Ensenyament de l'Ajuntament de Tarragona, en nom i representació d'aquesta institució, amb domicili a la plaça de la Font, 1 de Tarragona i CIF P-4315000-B.

D'una altra, la Dra. Isabel Rodà de Llançà, directora de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica (en endavant ICAC), que actua en nom i representació d'aquesta entitat, d'acord amb el seu càrrec i amb les funcions que li foren delegades pel Consell de Direcció de l'Institut amb data d'11 d'abril de 2002, amb domicili a la plaça d'en Rovellat, s/n de Tarragona i CIF S-4300033-J.

I d'una altra banda, Mons. Miquel Barbarà Anglès, degà - president del Capítol de la Catedral de Tarragona, que actua en nom i representació d'aquesta entitat, amb domicili social al Pla de la Seu, s/n. De Tarragona i CIF P-4300001G.

EXPOSEN

Primer. Que el dia 11 de juny de 2010 es signà un conveni marc de col·laboració entre l'Ajuntament de Tarragona, el Capítol de la Catedral de Tarragona / Arquebisbat de Tarragona i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica per a la coordinació de les actuacions arqueològiques derivades del Pla Director de la Catedral de Tarragona (Fase IV).

Segona. Que ja s'ha efectuat una primera actuació a la Catedral de Tarragona durant l'any 2010 i que ha estat valorada molt positivament pels membres de la Comissió de Seguiment del Conveni Marc.

Tercera. Que d'acord amb la tercera clàusula de l'esmentat conveni en què s'estipulen les característiques dels convenis específics, acorden les següents,

CLÀUSULES

PRIMERA. OBJECTE

1. L'objecte d'aquest conveni específic és dur a terme un segon projecte d'excavació arqueològica a l'interior de la Catedral amb la voluntat d'aprofundir més en el coneixement històric del monument i d'acord amb els objectius científics que determinaren la primera intervenció derivada del conveni específic signat el dia 11 de juny de 2010.
2. Així mateix, persegueix ampliar el coneixement de la naturalesa estratigràfica del subsòl de la Catedral cosa que facilitarà els futurs treballs d'intervenció relacionats amb la IV fase del Pla Director de la Catedral.
3. La descripció tècnica de la intervenció i el pressupost econòmic corresponent s'annexen a aquest conveni.

SEGONA. AUTORITZACIÓ I SUPORT LOGÍSTIC

El Capítol de la Catedral /Arquebisbat de Tarragona autoritza les intervencions arqueològiques especificades en la clàusula primera d'aquest conveni i , en aquest sentit, es compromet a facilitar, les necessitats de l'equip tècnic que durà a terme la intervenció i que estan definides en la descripció tècnica de la intervenció que s'annexa a aquest conveni.

TERCERA. DIRECCIÓ DELS TREBALLS

Els treballs arqueològics seran dirigits pels tècnics de la Comissió de seguiment, d'acord amb les determinacions d'aquesta, tal com s'estableix en la clàusula cinquena del conveni marc.

QUARTA. MEMÒRIA D'INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA

L'ICAC es compromet a efectuar la memòria administrativa d'intervenció arqueològica, d'acord amb la legislació de patrimoni cultural, històric i artístic aplicable.

CINQUENA. COST I FINANÇAMENT

1. El cost previst de la intervenció s'estableix en 60.000€. D'aquesta quantitat l'Ajuntament de Tarragona n'assumirà 35.000 € (IVA inclòs), per als què ja es disposa de la corresponent consignació pressupostària. L'ICAC assumeix la xifra de 25.000€.

Amb la prèvia autorització de la Comissió de seguiment del conveni marc, el cost previst del projecte podrà ser augmentat a partir de mecenatge privat,. En cas de no aconseguir més pressupost s'adequarà l'actuació als recursos econòmics disponibles. Serà competència de la Comissió de seguiment la presa de les mesures oportunes anteriorment assenyalades.

2. L'Ajuntament de Tarragona lliurarà a l'ICAC la seva aportació de 35.000 € (IVA inclòs), prèvia presentació per part d'aquest de les factures corresponents, d'acord amb els terminis següents:

1er: Quan el projecte d'intervenció arqueològica disposi de la corresponent autorització de la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya. Aquest pagament correspondrà al 60% del pressupost i serà de 21.000 € (IVA inclòs).

2on. Quan s'hagi lliurat la memòria de la intervenció arqueològica a l'Ajuntament de Tarragona. Aquest pagament correspondrà al 40% del pressupost i serà de 14.000 € (IVA inclòs).

SISENA. RÈGIM SUPLETORI

Les previsions del conveni marc seran d'aplicació en tot allò que aquest conveni específic no determini expressament.

SETENA. DURADA

Aquest conveni específic entrarà en vigor en el moment d'ésser signat i serà vigent mentre s'executi l'actuació arqueològica prevista en la clàusula primera d'aquest conveni i es resolguin les obligacions administratives i les necessitats científiques d'aquest projecte de recerca arqueològica. I, en tot cas, mentre s'executi la IV Fase del Pla Director de la Catedral de Tarragona.

I, com a prova de conformitat, signen el present conveni per triplicat en la data i el lloc esmentats a l'encapçalament.

Rosa Maria Rossell
Rigau
Consellera de l'Àrea de
Cultura, Patrimoni i
Ensenyament
Ajuntament de
Tarragona

Isabel Rodà de Llanza
Directora
Institut Català d'Arqueologia
Clàssica

Miquel Barbarà Anglès
Degà-president del Capítol de
la Catedral de Tarragona

PROJECTE D'EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA
A LA CATEDRAL DE TARRAGONA (TARRAGONÈS)

ANY 2011

CAPITOL DE LA S. E. CATEDRAL B.
METROPOLITANA I PRIMADA DE TARRAGONA

Índex

1. Dades tècniques	. 3
2. Context històric i justificació	. 4
3. Antecedents: la prospecció geofísica (2007)	. 6
4. Antecedents: conclusions de la prospecció geofísica	. 10
5. Antecedents: intervenció arqueològica (2011)	. 13
6. Programa detallat	. 16
7. Pressupost i finançament	. 22
8. Bibliografia	. 23
9. Documentació	. 26

1. Dades tècniques

Projecte promogut per: Ajuntament de Tarragona
Institut Català d'Arqueologia Clàssica
Capítol de la Catedral (Arquebisbat Tarragona)

Projecte realitzat per: Dr. Josep M. Macias Solé (Institut Català d'Arqueologia Clàssica)
Sr. Andreu Muñoz Melgar (Arquebisbat de Tarragona)
Sra. Imma Teixell Navarro (Ajuntament de Tarragona)

Direcció arqueològica proposada: Josep M. Macias - Andreu Muñoz - Imma Teixell

Objectiu: Realització de dos sondejos estratigràfics, un a l'àrea final de la nau central tocant al transsepte de la Catedral de Tarragona, i un altre a l'àrea de l'absis. Es pretén, una aproximació científica a la naturalesa estructural de la part posterior del temple de culte imperial així com documentar possibles evidències d'altres cronologies, en especial atenció a les restes de l'antic catedral visigòtica.

Dates intervenció: 2011

Marc científic: Projecte d'excavacions arqueològiques a la Catedral de Tarragona en el marc de la fase IV del Pla Director de la Catedral de Tarragona

Aval científic: Institut Català d'Arqueologia Clàssica

Imma Teixell Navarro
Institut Català d'Arqueologia Clàssica

2. Context històric i justificació

La catedral de Tarragona està enclavada en l'espai més elevat de la topografia de la ciutat i abraça una extensa superfície identificada amb els núm 1 del Pla de la Seu, núms. 1-7 del carrer de Sant Pau i núms 1-3 del pla de Palau. S'hi pot accedir al conjunt des de diferents portals oberts a l'entramat urbà actual.

Els romans ocuparen aquest espai a partir de final de segle III aC i el convertiren en el campament militar des d'on iniciaren a la península Ibèrica les lluites contra els cartaginesos comandats per Anníbal. Posteriorment, *Tarraco* fou punt d'arribada de les tropes romanes que iniciaren la conquesta del que fou *Hispania*. Una prova d'aquesta activitat són les muralles romanes que conservem encerclant el nucli històric de Tarragona: la Part Alta.

Amb l'obtenció del rang de capital provincial, *Tarraco* inicià un conjunt de transformacions urbanístiques presidides, dalt del tossal, per un gran recinte sacre que envoltava el temple dedicat a l'emperador August. Cal recordar que el culte romà s'efectuava fora dels temples i no al seu interior. Un cop produïda l'oficialització del cristianisme a partir de final del s. IV dC, les voluntats dels emperadors ordenaren un gradual procés legislatiu que afavorí la suplantació dels cultes pagans pels cristians. És així que la zona patí un fort procés de transformació escenogràfica i ideològica.

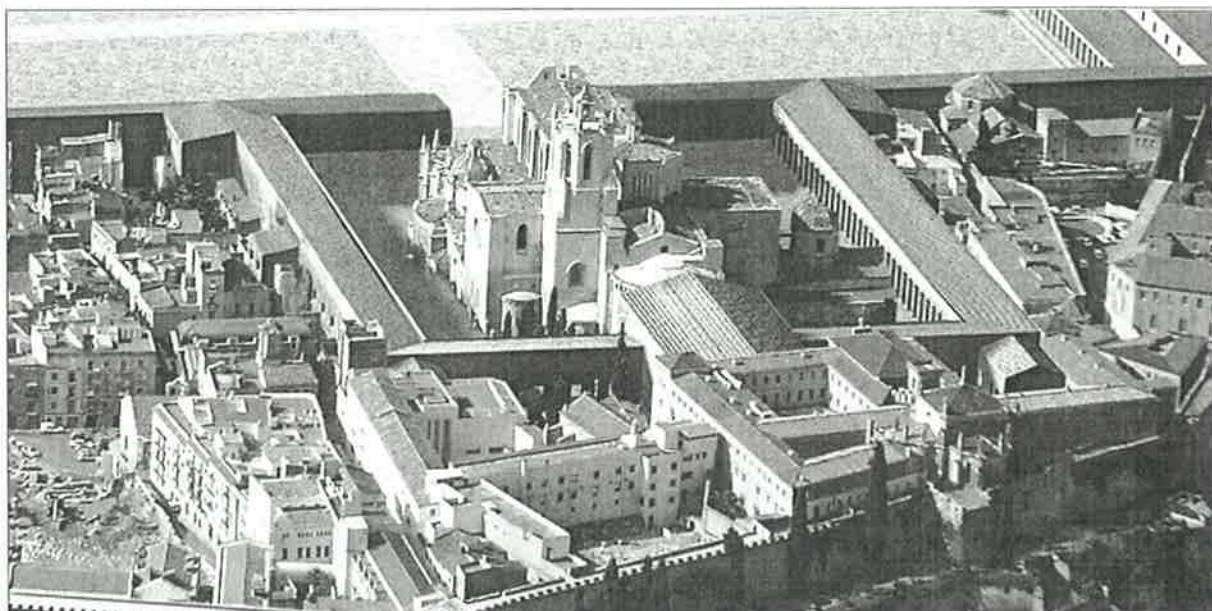
Representació o idealització del temple d'August en numerari d'època de Tiberi.

A partir dels segles V i VI, la fesomia urbana d'aquesta zona canvià radicalment amb la conformació d'espais residencials –amb els seus abocadors de deixalles a l'aire lliure– i espais de representació oficial tant civil com religiosa. En el marc d'aquesta realitat també s'erigí la catedral visigòtica associada al seu episcopi i espai cementiri. La incursió islàmica d'inici del segle VIII marcà un període d'abandonament de més de quatre segles fins a arribar a la restauració definitiva de la seu metropolitana i primada amb l'inici de la nova catedral medieval a mitjan segle XII. Des d'aleshores, el temple catedralici ha presidit l'*skyline* de Tarragona, atenta als canvis i vicissituds de la seva història i amagant-nos en el seu subsòl part de les respostes que necessitem per reconèixer i comprendre l'evolució de la nostra ciutat i de les nostres creences.

És així que el subsòl de la catedral de Tarragona conserva, segons els indicis arqueològics actuals, vestigis dels edificis de culte anteriors a la construcció de la Seu medieval que poden estar relacionats amb el culte a l'emperador romà i

també amb la seu episcopal visigoda. Atesa la rellevància potencial d'aquestes restes i els resultats obtinguts en la campanya de prospeccions geofísiques desenvolupada l'any 2007 així com la constantació de l'existència del temple romà que presidí el recinte de culte del Fòrum Provincial de Tàrraco durant les tasques arqueològiques del passat any 2011, es considera oportuna la realització de dos nous sondejos per a aproximar-nos més a la realitat històrica-arqueològica que amaga el subsòl de la Catedral de Tarragona.

Per dur a terme aquesta actuació, se signà un conveni de col·laboració entre l'Ajuntament de Tarragona, l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i el Capítol de la Catedral de Tarragona (Arquebisbat de Tarragona). Es tracta del tercer conveni de col·laboració en matèria arqueològica signat en els darrers anys i, d'aquesta forma, s'impulsa institucionalment un projecte de recerca col·lectiu amb deu anys d'antiguitat i que té, com a objectiu fonamental, la coordinació de tots els treballs arqueològics relacionats amb l'execució del Pla Director de la Catedral de Tarragona. En aquest context, la present actuació es vincula a la IV fase del Pla Director de la Catedral de Tarragona, que durant l'excavació romandrà parcialment tancada al culte. Aquests sondejos obeeixen a una necessitat de recerca, però al mateix temps és una oportunitat de conèixer encara més la realitat geològica del subsòl cara al desenvolupament dels treballs de restauració vinculats al Pla Director.

Composició infogràfica de la Seu medieval dins del recinte sacre del s. I dC (arxiu digivisió).

ICAC
Institut Català
d'Arqueologia Clàssica

Carla Barberà

Ros Fuster

3. Antecedents: la prospecció geofísica (2007)

Els resultats d'aquestes prospeccions geofísiques es mostren força concloents quant a la detecció d'una important anomalia física en el subsòl de l'actual seu Metropolitana de la ciutat. La identificació d'aquesta evidència amb el temple d'August sembla ser una evidència inqüestionable que es fonamenta en aquesta intervenció, però també en el context històric i arqueològic de la ciutat. Les evidències arqueològiques identificades en el *forum coloniae* desestimen, finalment, la ubicació del temple d'August en la part baixa de la ciutat i, conseqüentment totes les mirades han retornat cap a la Part Alta de la Ciutat (Ruiz de Arbulo *et. al.* 2006, Pensabene/Mar 2004, Macias *et alii* 2007). El temple d'August és un dels ítems de l'arqueologia i la historiografia hispànica i, més específicament, dels estudis sobre el fenomen del culte imperial. Malgrat això és una realitat arqueològica encara molt imprecisa i difícil de constatar donada l'afectació produïda després de la desaparició del culte imperial i, específicament, per la superposició d'una Catedral medieval que exemplifica un clar episodi de continuïtat d'ús religiós en acrópolis de la ciutat .

La primera referència coneguda se situa en el segle XVI (Lluís Pons d'Icart) i amb posterioritat apareixen nombrosos treballs d'erudits locals i, ja en la segona meitat del s. XX, es produeix una intensificació de la recerca paral·lela a la professionalització de la nostra disciplina. Theodor Hauschild fou el primer que va apreciar la coincidència dels eixos axials de la Catedral i del recinte de culte. Altrament, per tots aquells que s'adjudiquen la localització del temple d'August, cal recordar que en el *Diccionario Geográfico Universal* de 1833 es troba la primera referència que ubica el temple d'August en aquest indret: "*Lo que ubo en este recinto se ignora, y solo por una gran masa de mamposteria que se observa en el llano de la Catedral, puede conjeturarse que hubo alli un grande edificio. Tal vez no seria aventurado colocar aqui el famoso templo de Augusto, del cual se ven aun colosales restos en la pared del claustro de la catedral, y no hace mucho tiempo se encontró un trozo de fuete de columna istriada, cuyas proporciones dan una elevacion de 80 palmos, inclusa la base y capitel*", (vol. IX, 506-507). A partir d'aquest moment han estat molts els investigadors que ha pensat que el temple d'August es trobava sota la Catedral.

Les dimensions de l'anomalia geofísica, el seu posicionament en relació a l'axialitat del recinte de Culte del *Concilio Provinciana Hispànica Citeriors* i, posteriorment, amb la pròpia seu metropolitana son els factors que propicien aquesta interpretació. A més, el missatge que transmeten els nombrosos fragments de la decoració arquitectònica i, en concret, de l'àtic del pòrtic perimetral, mostren la voluntat de reproduir el missatge iconogràfic i polític del *fòrum Augustum* i que, de forma indirecta, ens reflecteix Tàcit amb la voluntat dels Tarraconenses en l'adopció del culte imperial.

Els resultats han estat concloents i, a pesar de les tradicionals reticències que aquesta metodologia encara genera en el nostre col·lectiu, podem afirmar la presència d'un extens basament que pot associar-se al temple autoritzat per Tiberi donant per finalitzada una discussió científica de quatre segles. Les prospeccions defineixen una alteració amb una amplària màxima de 27 m reflectint una estructura arquitectònica més ampla que la nau central de la Catedral. La prospecció també demostra que la cota de conservació es troba per sota del nivell aproximat del recinte sacre, deduït a partir de la banquetta de fonamentació del peribolos i que, a tenor dels paral·lels coneguts, ens marca l'alçada del pòrtic perimetral situat a 2 o 3 graons per sobre d'aquest nivell. Aquestes mesures han de ser assumides amb la indefinició

inherent a les seccions geofísiques i per la possibilitat, previsible en un procés d'espoli tardoantic, que el perímetre d'aquest podi fora de carreus i que hagués estat extret. Un clar exemple és l'espoli que va patir el temple de culte imperial de Mérida (Mateos 2006). Conseqüentment l'amplària detectada assimila el temple octàstil situat sota la catedral amb els 32,13 m que amida el temple de Mars Ultor o els 29,6 m del temple de culte de Còrdova localitzat al carrer Moreria. Ambdós són els referents més immediats del temple de culte imperial de Tarraco.

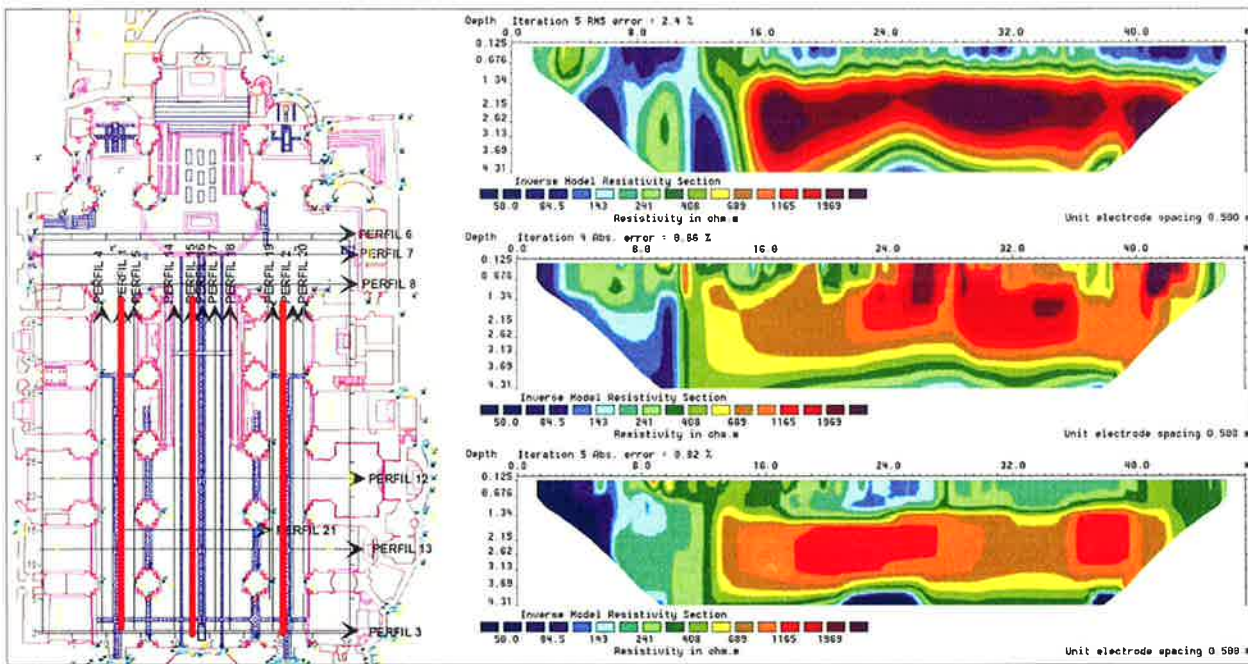
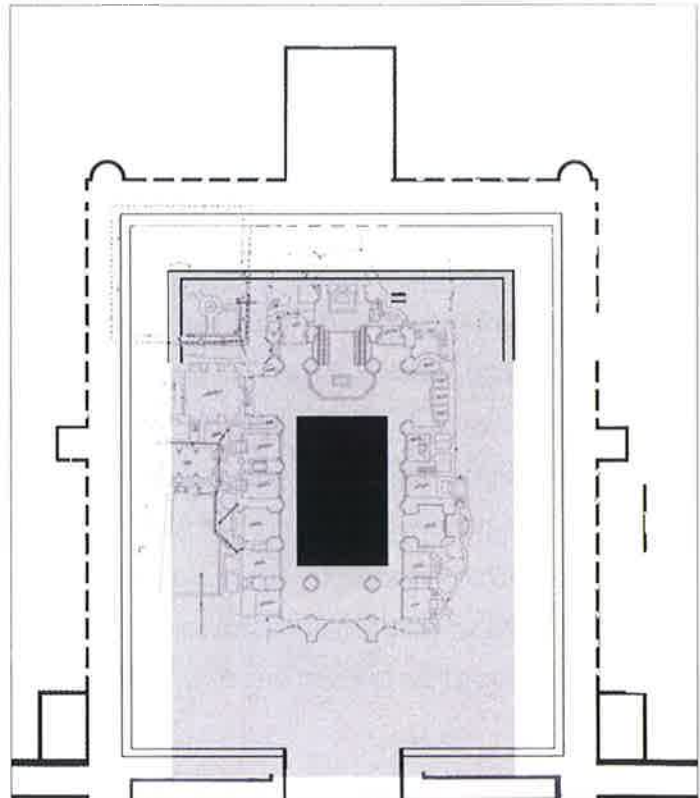
En relació a la longitud del temple la imprecisió és més elevada atès que, presumptament, la prospecció geofísica no ha detectat evidències corresponents a l'escalinata frontal donat que aquesta presentaria, segons els models coneguts, una fonamentació molt més lleugera en no haver de suportar cap càrrega considerable. Per aquest motiu, els 35 m de longitud de la secció geofísica semblen curts en relació als 51 que devia amidar el temple de Mars Ultor o els 47,03 del temple del carrer Moreria. Per altra banda, la similitud mètrica té continuïtat en relació als fragments de fris arquitectònics que s'han recuperat i que pertanyen als temples augusteus (cf. Ganzert 1996, Márquez *et alii* 2004, Pensabene 2005, Ventura 2007). Les troballes impossibiliten la teoria manifestada per nosaltres d'un temple octàstil sota la catedral i construït en pedra local, atès que els fusts fins a ara localitzats presenten un diàmetre d'uns 97 cms, mesura que permetia la restitució d'un edifici més estret i coincident amb l'amplària de la nau central de la Catedral.

Per concloure, en el termini previst s'ha dut a terme aquesta campanya de prospeccions geofísiques en el subsòl del recinte catedralici. L'extensió dels treballs ha assolit els objectius previstos tot abraçant la totalitat de l'extensió de les naus de la catedral (amb alguna capella lateral inclosa) i tres dels braços del claustre annex tot permeten la combinació de diferents tècniques de prospecció geofísica. L'extensió de les tècniques a aplicar ha estat determinada per les característiques del subsòl. Això ha permès també constatar la potencialitat arqueològica. És a dir, que la construcció de la Seu medieval no va comportar el rebaix absolut dels elements precedents fins a arribar a la roca. Es presumeix la presència d'estratigrafia arqueològica i l'examen indica profundes alteracions o diferències entre les naus central i laterals, així com entre la nau central i l'entrada al temple medieval. Quant a la zona del claustre el geo-radar ha detectat alteracions coincidents amb les fonamentacions de la columnata del recinte de culte així com un buit en l'indret ocupat per la cisterna medieval. La identificació d'aquests elements, l'existència dels quals era desconeguda per l'equip de prospecció, és un fet que reflecteix el grau d'aproximació de les tècniques emprades.

Tractar, des d'un punt de vista arqueològic, el que és una evidència geofísica pot semblar prematur per tots aquells que, prudentment, qüestionen o matisen aquest tipus d'indícis; i encara pot semblar més atrevit si validem aquesta metodologia per un edifici cultural d'aquesta rellevància. No obstant, considerem que la conjunció entre els diversos resultats proporcionats per les tècniques emprades, l'extensió de l'evidència i la coherència del seu emplaçament en relació a l'entorn urbanístic són garanties suficients. A més, els resultats d'aquestes prospeccions són, més enllà de la pròpia descoberta, útils perquè s'efectuen en un moment de la recerca en què es posa en dubte la unitat del projecte urbanístic que va determinar la fesomia final del *Concilio Prouinciae*. Així doncs, l'estudi dels elements de decoració arquitectònica, l'anàlisi de les traces arquitectòniques i de llur modulació urbana incideixen en l'existència de dos grans projectes de transformació urbana, on el segon va substituir i ampliar un de primer inconclús (Macias *et alii*, 2007b, Puche, Macias, Fiz, 2007).

Tot aquest discurs s'efectua a partir de criteris estilístics sense que les evidències estratigràfiques i ceramològiques hagin obtingut, per la seva escassetat, un protagonisme del tot necessari. El temple d'August i el seu un primer períbolos ara semblen evidències inqüestionables que tenen en les sèries monetals tiberianes l'únic referent numismàtic. La decoració arquitectònica del recinte de culte mostra un discurs iconogràfic a imatge del *Fòrum Augustum* i la planta urbana que, a poc a poc anem precisant, presenta com a clares referències els santuaris urbans del *Fòrum Pacis*, "du Cigognier" a Avenches, de Bagnols a Alba y "du Aut-Bécherel" a Corseul (Maligorne, 2006, 37-55).

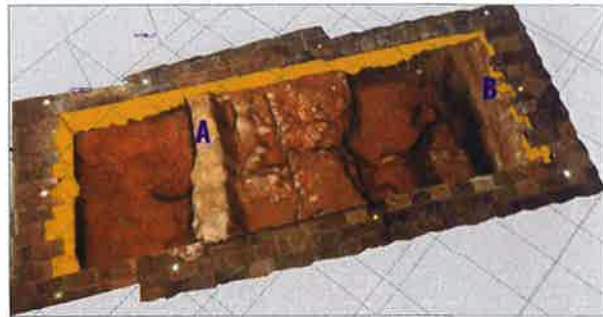
Proposta d'ubicació del temple en funció de les prospeccions geofísiques.

Seccions longitudinals de la Catedral (ERT). Tots tres reflecteixen el basament. En els talls ha quedat molt ben definit el frontal del temple (a l'esquerra) marcant la presumpta separació entre el fonament de l'edifici i el de l'escalinata. Les alteracions del subsòl presumeixen la presència d'una rica estratigrafia arqueològica. Aquesta evidència permet modificar l'emplaçament del temple en relació al recinte de culte, corregint la posició teòrica implantada en la publicació de la Planimetria Arqueològica de Tarraco.

4. Antecedents: intervenció arqueològica (2011)

Tal com ja s'ha indicat, l'any 2007 un conveni entre l'Arquebisbat de Tarragona i l' Institut Català d'Arqueologia Clàssica va permetre realitzar un projecte de prospeccions geofísiques que evidenciaren que, en el subsòl de la Catedral de Tarragona, es conservaven estructures que podien relacionar-se amb el temple romà que presidia l'antic recinte de culte del Fòrum Provincial, seu del *Concilium* de la Província de la Hispània Citerior.

Vista general del sondeig arqueològic efectuat l'any 2010

Per tal de comprendre la naturalesa de les anomalies geofísiques que s'havien detectat calia programar una intervenció arqueològica. D'aquesta manera un nou conveni entre el Capítol de la Catedral (Arquebisbat de Tarragona), la regidoria de Patrimoni de l'Ajuntament de Tarragona i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica possibilità que el passat 28 de juny s'iniciessin els treballs arqueològics a la nau central de la Catedral de Tarragona. La codirecció dels treballs s'encarregà als arqueòlegs Imma Teixell (Ajuntament de Tarragona), Josep Maria Macias (ICAC) i Andreu Muñoz (Capítol de la Catedral).

L'àrea triada per efectuar el sondeig fou l'espai integrat en la segona navada (comptant des de la portalada de la Catedral), just en un dels extrems longitudinals on s'iniciaven les anomalies geofísiques. Els treballs arqueològics de camp finalitzaren el 28 de juliol. La intervenció ha permès l'existència del temple romà que presidí el recinte de culte del Fòrum Provincial de Tàrraco. Aquest temple situava la seva façana a partir de la meitat de la segona navada de la catedral medieval i d'acord amb les proves geofísiques el final de la seva estructura es troba a l'alçada del transsepte. La seva amplada ocupa tota l'amplada de la nau central i gran part de les laterals. La modulació resultant permet afirmar que el temple era octàstil. El temple cal emmarcar-lo cronològicament en un moment indeterminat del segle I dC.

Detall de la fonamentació del temple

ICAC
Institut Català
d'Arqueologia Clàssica

Imma Teixell